

Gözden Uzak Bir Şarkiyatçı: Dr. Jan Schmidt (1951–2025)

BAHADIR SÜRELLİ

Doğuş Üniversitesi.

(bsurelli@dogus.edu.tr), ORCID: 0009-0006-4547-6565.

“ ” Süreli, Bahadır. “Gözden Uzak Bir Şarkiyatçı: Dr. Jan Schmidt (1951–2025).” *Zemin*, s. 10 (2025): 440–454.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17650675>.

Emeklilik hayatımı Rotterdam'daki mütevazı evinde sürdüren kıymetli hocam Dr. Joannes (Jan) Schmidt, ne yazık ki 11 Ağustos 2025 günü aramızdan ayrıldı. 1951 yılında Arnhem'de (Hollanda) doğmuş olan Schmidt, 1990'lardan bu yana Osmanlı tarihi, İslam kültürü, Dîvân edebiyatı ve Orta Doğu kültürleri gibi çok çeşitli alanlarda çalışmış, çok kıymetli projelere imza atmış, hocalığıyla pek çok akademisyen yetiştirmiş örnek bir entelektüel ve son derece donanımlı bir âlimdi.

Benim kendisiyle “uzak” tanışmam yaklaşık olarak 2004 yılına rastlar. Bilkent Üniversitesi'nin Türk Edebiyatı Bölümü'nde yüksek lisansımı yaparken yeni yeni derinliklerine vâkıf olmaya başladığım yurtdışı Türkoloji çalışmalarımı büyük bir merak ve heyecanla bulmaya ve bulduklarımı da şevkle bir an önce okumaya çalışırdım. Tam da o sıralarda; tıpkı Barbara Flemming (ö. 2020) (ki kendisi Jan Schmidt'in doktora tez hocasıydı), Walter Andrews (ö. 2020), Victoria Holbrook, Edith Gülçin Ambros ve daha pek çokları ile birlikte kıymetli Jan Schmidt'in de makalelerini erişim imkânım olan dijital veri tabanlarından elde ederek büyük bir hayranlıkla okuyordum. Kendisinin özellikle Enderunlu Fâzıl (ö. 1810) ve Sünbülzâde Vehbî (ö. 1809) üzerine yayımladığı makaleler o kadar ilgimi çekmişti ki o güne kadar akademik ortamlarda üzerine herhangi bir çalışma yapılmamış olan *Şevkengîz* adlı mesneviyi yüksek lisans tezimde çalışmaya karar vermiştim. Sonrasında, Jan Schmidt'in makalesinden aldığım ilhamla tezimi yazarak bu ilginç metni elimden geldiğince tanıttım ve dönemin değişen şiir anlayışı ile birlikte Latin harfli çevirisini ilgililere sunmaya çalıştım.

Diğer hayranlık duyduğum tüm Türkologlar gibi onun da tüm yayınlarını tek tek bulmaya çalışıyor, bulamadıklarına üzülürken bulabildiklerimi 12 metrelik bir yurt odasında büyük bir keyif ve dikkatle okuyordum. Makalelerini derlediği kitabı *Jays of Philology*'de –ki Jan Hoca'nın makalelerini derlediği iki ciltlik bir İngilizce kitaptı– yazı dilini son derece keyif verici buluyor, yıllar gerektiren ciddi bir akademik araştırmanın sonuçlarının böyle keyifli bir dille de anlatılabileceğine ilk kez tanık oluyordum (bana hocalık yaptığı günlerde defalarca bu kitabın bir an önce Türkçeye çevrilmesi gerektiğini, Türk okur ve akademisyenlerinin de bundan faydalanmasının çok iyi olacağını kendisine ısrarla söylediğimde beni ironik bir latife ile umursamazlıktan gelmiş, “beni güldürme” demişti).

Yüksek lisans eğitimimi tamamladıktan sonra doktora eğitimime bu kez İstanbul'da Boğaziçi Üniversitesi'nde başlamıştım. Kendi yazdığım tez değil belki

Jan Schmidt (1951-2025), (Fotoğraf/Photo by Sytske Sötemann).

ama özellikle on sekizinci yüzyıl şiiri üzerine Jan Schmidt, Edith Ambros ve Victoria Holbrook'tan okuduklarım beni o kadar etkilemişti ki –öğrenci yahut hoca– etrafımdakilere ısrarla bunlardan bahsetmekten kendimi alamıyordum. Bunu fark eden doktora hocalarımla da tavsiyesi ile derslerimi tamamlayıp yeterlik sınavımı geçtiğim bir dönemde Erasmus değişim programı ile Hollanda'da bulunan Leiden Üniversitesi'ndeki Türkiyat Çalışmaları Bölümü'ne gidebileceğimi fark ettim.

Hem doktora tez önerisi dönemini daha iyi değerlendirebilmek hem de Jan Schmidt ile tanışıp onun verdiği dersleri takip edebilmek için bu şans değerlendirep oraya gittim ki sanırım bu hayatımda verdiğim en doğru kararlardan biridir.

Kendisinin o dönem vermekte olduğu derslerin temeli orta düzey (matbu) Osmanlıca bilgisini geliştirmeye yönelikti. İlk birkaç derse katıldıktan sonra bana tavsiyede bulunarak bu derslerin pek de benim için olmadığını belirtti ve beni Leiden Üniversitesi Kütüphanesi Şark Yazmaları'nda bulunan Türkçe yazmalara yönlendirdi. Ve bu sanırım hayatımdaki en gurur verici anlardan biridir zira onun verdiği izinle artık hem Jan Hoca'nın derslerini dinleyici olarak takip ediyordum hem de yine onun verdiği izinle her gün en az 5-6 saatimi sınırlı erişime açık olan Türkçe yazmalar bölümünde geçirerek bütün yazmalara bakıyor, tek tek onlara dokunabiliyor, fotoğraflarını çekebiliyordum.

Bu yazma külliyatı arasında kıymetli Jan Schmidt'in bulunduğu iki eserden özellikle bahsetmek isterim. Bu nadide yazma eserlerin birisi son derece harika

resimlenmiş bir *menâzil* diğeri de son derece ilginç bir kişisel hikâye derlemesiydi. Bu eserler de tıpkı diğerleri gibi şimdi söz edeceğim o muhteşem katalogda kayıtlıdır.

Onun, *Leiden Üniversitesi Kütüphanesi ve Hollanda'daki Diğer Koleksiyonlarda Bulunan Türkçe Yazma Eserler* başlıklı dört ciltlik eseri, eşine son derece nadir rastlanan bir efor ve başarı ile hazırlanmıştır. *Atabetü'l-Hakâyık* dâhil pek çok kıymetli eserin bilinmeyen nüshalarının son derece detaylı bir biçimde tasnif ve tavsif edildiği bu dört ciltlik mükemmel çalışmanın dördüncü cildi, ben Hollanda'da öğrencisiyken henüz yayımlanmamıştı. Çalışmanın tüm azametine rağmen sohbetlerimizde sık sık böylesi bir çalışmayı kurum ve kuruluşların yayımlamaya isteksizliğinden dert yanıyordu. Yine de bu katalog, şahsi fikrimce, Hollanda hükümetinin Türkoloji dünyasına gururla takdim etmesi gereken bir zaferdi ve bu zaferin mimarı da Jan Schmidt idi.

Doktora tezinde üzerinde çalıştığı *Künhü'l-Ahbâr* gibi, bu tüm katalog da muazzam bir çalışmaydı ve onun asla bitmeyen, asla aksamayan çalışma disiplini yansıtıyordu. Çalışma disiplini öyle bir düzeydeydi ki ofiste kişisel yaşamımı tamamen askıya alır, işi dışında hiçbir şeyle ilgilenmezdi. Seviyesi ne olursa olsun bütün öğrencilerinin teslim ettiği ödevleri kelimesi kelimesine büyük titizlikle okur, kırmızı kalemle yanlış okunan bütün Osmanlıca kelimeleri gerekli açıklamalarla düzeltir, akademik İngilizce konusunda da onların yazı dilini geliştirmeye gayret ederdi.

Hollanda Devlet ve Dışişleri Bakanlığı arşivlerindeki belgeler üzerine yazdığı dört makalesini *Through the Legation Window 1876-1926* başlığıyla kitaplaştırmıştı (Nederlands Historisch-Archeologisch Institut, 1992). Son derece titiz bir tarihçilik örneği olan bu makaleler, Batı Anadolu'daki eşkıyalığın yerel Hollanda toplulukları üzerindeki etkisini, Hollanda'nın Ermenistan'la ilişkilerini (1913-1923), "Pan-İslamizm"i ve Hollanda sömürgeciliğini, Hollandalıların Osmanlı limanlarına yaptığı ziyaretleri analiz etmektedir.

Erken dönem yayınlarının bir diğeri ise Barbara Flemming ile yayına hazırladıkları *The Diary of Karl Süssheim (1878-1947): Orientalist Between Munich and Istanbul* başlıklı kitaptır (Franz Steiner Verlag, 2002). Schmidt, doktora hocası olan Flemming ile birlikte ünlü Alman şarkiyatçı Karl Süssheim'in (ö. 1947) günlüğünü, onun hayatı üzerinden derinlikli bir şekilde biz okurlara sunar.¹

1 Öğrencileri arasında Otto Pretzl (ö. 1941), Franz Babinger (ö. 1967), Gershom Scholem (ö. 1982), H. Joachim Kissling (ö. 1985), Karl Heinrich Menges (ö. 1999), F. Rudolf Kraus (ö. 1991)

Hem bir akademisyen hem de bir entelektüel olarak Jan Hoca'nın ilgi alanları o kadar geniş ve yaptığı çalışmaların sayısı o kadar fazladır ki onları bu yazı içerisinde sıralamak imkânsız olacaktır (umuyorum ki bir gün kendisinin çalışmaları için kapsamlı bir bibliyografya hazırlanacaktır). Osmanlı ve İslam kültür dünyasına dair herhangi bir fenomen aklınıza getirirseniz, kendisi büyük ihtimalle o konuda ya bir konuşma yapmış ya bir kitap derlemiş yahut da bir makale, bir metin yayımlamıştır. Kendisinin pek çok öğrencisi gibi beni de en çok etkileyen yönü Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış metinleri –mensur ya da manzum– metin ne olursa olsun doğrudan İngilizceye çevirebilmesiydi. Dîvân şiirinin veya süslü Osmanlı nesrinin başka dillere yapılacak çeviriyi zorlaştıran karmaşık yapısına rağmen, sadece doğru kelimeleri bularak değil, işin içine şiirsel bir estetik katarak bu işi başarıyla yapıyordu. Dahası ne Türkçe ne de İngilizce onun anadiliydi. Fakat buna rağmen her dönemden, okunması dahi son derece güç Osmanlı Türkçesi metinleri hakkında İngilizceye çevirebiliyordu.

Kendisinin, Arnoud Vrolijk ve Karin Schepers ile hazırladığı bir diğer kıymetli çalışması da *Turcksche Boucken: The Oriental Collection of Levinus Warner, Dutch Diplomat in Seventeenth-century Istanbul* başlıklı kitaptır. Hayli zengin ve detaylı görsellerle Flemenkçe-İngilizce olarak çift dilli yayımlanan bu çalışma sayesinde Warner'in kişisel notlarından, Osmanlı sultanına Hollandalı esirlerin serbest bırakılmasıyla ilgili yazdığı arzuhâle, kopyasını sakladığı ahitnâmelere ve oradan İstanbul'daki sahaflardan satın aldığı *Künhü'l-Ahbâr* ya da *Bâkî Dîvânı* nüshalarından şehinşâhnâmelere kadar geniş bir ölçekte on yedinci yüzyıl Osmanlı kitap kültürünü detaylıca yansıtan geniş bir pencere açılır önümüze. Kısacası bu da, tıpkı diğerleri gibi, Jan Schmidt ve arkadaşlarının olağanüstü bir gayret ve titizlikle hazırladığı bir “Warner yazmaları albümü” olarak tarihe kaydedilir.

Tüm bu etkileyici akademik yayınları bir kenara bıraksak bile Jan Schmidt gereken tüm donanımlara sahip, insanlarla bilgisini paylaşmaktan çekinmeyen kıymetli bir akademisyen; her şeyiyle tam bir dünya vatandaşıydı. Çokkültürlü-

gibi isimler bulunan Süsseim, 1902 yılları civarında İstanbul'a gelmiş ve devrin önemli isimlerinden Şemseddin Sami (ö. 1904), Ahmed Midhat (ö. 1912) ve Abdullah Cevdet (ö. 1932) gibi isimlerle görüşmüş; Farsça, Türkçe ve Arapça öğrenmiştir. Daha sonraki Nazi yıllarında Hasan Âli Yücel'in (ö. 1961) tavsiyesi ile 1938'de yerleşmek üzere ailesiyle birlikte İstanbul'a davet edilmiştir. Schmidt ve Flemming'in kapsamlı çalışması, devrin önemli bir gözlemcisi olan Süsseim'in entelektüel deneyimlerini birinci ağızdan aktarması bakımından son derece önemlidir.

lûge ve insani değerlere sonuna kadar bağlıydı. Dini, dili, ırkı ve kültürel kimliği ne olursa olsun herkese eşit ve adil davranan bir hocaydı. Çalışkan, yazmayı ve okumayı çok seven, iř ahlâkı yüksek, öğrencilerine ve dostlarına karşı daima dürüst, samimi bir tevazu sahibi, örnek bir akademisyendi. Onun hep, nezaketi ile örtmeye çalıştığını düşün­düğüm bir gözden uzak olma hâlini kasten tercih ettiğini ve bunu da sevdiğini düşün­düm, gözlemledim kendimce. Gereğinden fazla göz önünde olmaktansa, övölmekten hiç hoşlanmayan hâli ve kendi içinde sessizce bir ömür boyu işini sabırla sürdürmesi de bunu gösteriyor belki.

Eminim ki çalışmaları sonraki kuşaklar tarafından da yıllarca faydalanı­lacak bereketli bir membaa olarak ellerden düşmeyecektir. Ve yine eminim ki Türkoloji dünyasındaki dostları, meslektaşları ve öğrencileri için onun anısı hep daim olacaktır.

Ek: Jan Schmidt ile Söyleşi.

Cehalet Burada Pek Çok İnsan İçin Korkuyu ve Nefreti Teşvik Ediyor*

Dr. Jan Schmidt** – Bahadır Sürelli

Bahadır Sürelli—Öncelikle sizin bu alana olan ilginizle başlayalım. Türk edebiyatı, edebiyat tarihi ve Osmanlı tarihi üzerine pek çok yayına imza attınız, bunların birçoğunu da *The Joys of Philology* adlı iki ciltlik kitabımızda bir arada okuma şansına sahip olduk. Türk edebiyatına ve Osmanlı tarihine olan ilginiz nasıl ve ne zaman başladı bize biraz anlatabilir misiniz?

Jan Schmidt—İslam dünyasına olan ilgim, sanıyorum 1970’lerde Fas’taki bir tatilim sırasında başladı. Karşılaştığım muhteşem manzaralar, Orta Çağ görünümlü harika tarihî kentler ve zarif Arap hattı beni baştan çıkarmıştı. Çok daha sonraları Leiden Üniversitesi’nde tarih eğitimimi tamamladıktan sonra birkaç yıl liselerde ders verdim—ki bu bir başarı değil. Daha sonra eğitimimi sürdürmemi sağlayacak bir burs buldum ve Arapça, Farsça ve Türkçe çalıştım. Böylece, hepsi birbiri ardına gelişti. Çocukken Endonezya ya da Çin üzerine çalışmak istemiştim ama babam bunu yapmama müsaade etmedi. Şans, hayatımızda gerçekten de önemli bir rol oynuyor.

Sürelli—Bu arada yazılarımızın bildiğim kadarıyla neredeyse tamamı İngilizce olarak yayımlandı. Kitabınızdan da bahsetmişken, kitabınızın ya da en azından bazı makalelerin Türkçe olarak yayımlanması gibi bir konu gündemde mi?

* Kıymetli hocam Jan Schmidt ile yaptığım bu söyleşi, 2010 yılında, ufak bir arkadaş grubu ile İstanbul’da kendi çabalarımızla çıkarmakta olduğumuz *yeni yazı* adlı edebiyat dergisinde yayımlanmıştı. İngilizce olarak yaptığımız bu söyleşinin Türkçe çevirisi bana aittir. On beş yıl önce kimsenin ilgisini çekmeyen bu metin, kendisiyle en azından benim bilgim dâhilinde, Türkiye’de yapılmış tek söyleşidir [BS].

** Dr. Jan Schmidt, Hollanda’daki Leiden Üniversitesi Türkiye Çalışmaları Bölümü’nde öğretim üyesidir. Doktorasını Gelibolulu Mustafa Âli’nin *Künhü’l Ahbâr*’ı üzerine hazırladığı tezle, Barbara Flemming danışmanlığında tamamlayan Schmidt’in, Leiden Üniversitesi Kütüphanesi’nde ve Hollanda’daki diğer koleksiyonlarda bulunan Türkçe yazmaları katalogladığı *Catalogue of Turkish Manuscripts in The Library of Leiden University and Other Collections in The Netherlands* başlıklı üç ciltlik çalışması ve Osmanlı tarihi ile edebiyatı üzerine yazdığı bilimsel makalelerini derlediği *The Joys of Philology* adlı kitabı farklı yayınevlerince basılmıştır. Türkiye’ye pek çok kez gelerek konferanslar veren Jan Schmidt’in, Osmanlı Devleti’ne gelen Hollandalı seyyahlar üzerine yayımlanmış çalışmaları da bulunmaktadır.

Schmidt–Aslında, Almanca ve Hollanda dillerinde de aralarında bir on sekizinci yüzyıl seyahat kitabının edisyonu ve Lahey’deki Ulusal Arşiv’de keşfettiğim bir elyazması da olan yayınlar yaptım fakat itiraf etmeliyim ki çalışmalarımın çoğu İngilizce olarak hazırlandı. Bir makalem Bahasa diline (Endonezya dili. Ve bu makale, on dokuzuncu yüzyıl Osmanlı-Hollanda-Endonezya ve aynı zamanda Hollanda-Hint politik ilişkilerini ele alıyordu) ve bir başkası da Türkçeye tercüme edildi. Bütün bunları İngilizce yazmamın arkasında yatan fikir, Türkleri de içeren mümkün olduğu kadar çok insan tarafından okunmasını sağlamak; ancak bunun fazlasıyla iyimser bir tahmin olduğunu öğrenmiş bulunuyorum. Çok az insan akademik makaleleri okuyor. O da eğlence için değil, çoğunlukla insanlar kendilerini buna mecbur hissettikleri için, kendi araştırma çalışmaları veya sizin bir kitabınız hakkında bir tanıtım yazısı kaleme almak ya da sizin arkadaşınız oldukları için okuyorlar. Ki bu da yaklaşık olarak altı kişiden oluşan bir okuyucu kitlesine denk geliyor. Buna rağmen insan devam etmeli, yoksa canımız çok sıkılabilir. Benim durumumda ise, ben bir aktivite olarak yazmaktan hoşlanıyorum.

Süreli–Hollanda’daki Türkoloji çalışmaları ile ilgili biraz sizden bilgi alarak devam etmek istiyorum. Hollanda’daki Türkoloji bölümlerinin genel olarak faaliyetleri neler ve son dönemlerde bu bölümlere hükûmetin yaklaşımı nasıl?

Schmidt–Hollanda’daki Türkoloji çalışmaları, “Doğu”yu keşfetme çalışmalarının bir parçası olarak, Leiden Üniversitesi (1575 yılında kurulmuştu) profesörleri tarafından geç on altıncı yüzyılda başlatıldı. Bu profesörlerin amaçlarından biri Orta Doğu dillerini araştırarak *İncil*’in “Eski Ahit” bölümündeki İbranice metinleri daha iyi anlayabilmek ve o dönemler henüz keşfedilmemiş olan Arapça tercümelemlerle Hermetik bilimler (büyü, astroloji ve diğerleri) hakkında yazılmış, fakat varlığı bilinmeyen metinleri bulmaktı. O bölgenin tarihini de öğrenmek istiyorlardı. Bu Şark çalışmaları içerisinde Türkçe çok ufak bir parçayı teşkil ediyordu. Türkçe asıl olarak, II. Dünya Savaşı sonrasında ayrı bir akademik alan olarak çalışılmaya başlandı. Sanırım bundan önce Farsça çalışan hocalar tarafından öğretiliyordu (1915’lerden sonra). Türkoloji alanında çalışmak (Leiden’ı ayrı tutarsak) 1960 ve sonrasında Utrecht, Tilburg ve Nijmegen gibi üniversitelerin gelişimiyle mümkün oldu. Yirminci yüzyılda ise, kısıtlanan bütçeler nedeniyle (ki bu eğilim Britanya’da Thatcher ile ve biraz da *neo-con*

düşüncesinin ortaya çıkmasıyla başladı), bugün Türkoloji alanında çalışmak yine ve sadece Leiden’da mümkün. Son dönemde, toplam olarak her yıl 10-15 kadar yeni öğrenci alıyoruz. Yüksek lisans programımız için bu sayı değişiklik gösterebiliyor. Kendi Hollandalı öğrencilerimizi ayrı tutarsak yüksek lisans için buraya gelen öğrencilerin çoğunluğunu yabancılar, mesela çoğunlukla Türk öğrenciler oluşturuyor. Örneğin bu senenin ikinci döneminde yüksek lisans programımızda 25 yabancı öğrenci var. Son yıllarda Hollanda’nın bu konudaki politikası oldukça “çıkarıcı” olmaya devam ediyor ve bu nedenle çalışılan ve araştırılan konuların asıl önemine değil de öğrenci sayısına dikkat ediyorlar. Her şeyin ötesinde, Şarkiyat çalışmalarında öncü olmuş bir ülke için bu durum utanç verici. Mesela bizim Endonezya bölümümüz oldukça meşhurdur ve dünyadaki en büyük Endonezya yazma koleksiyonu Leiden Üniversitesi Kütüphanesi koleksiyonundadır. Buna rağmen, Japon çalışmaları kürsüsü yoktan bir sebeple, çok az sayıda öğrencinin ilgisini çektiği gerekçesiyle (!) geçen yıl lağvedildi. Önümüzdeki birkaç yıl içerisinde bu yazmaları anlayıp, çözebilen hiçbir Hollandalı olmayacak. Bu trendin aynısı Türkoloji çalışmalarını, özellikle de Osmanlı çalışmalarını ciddi bir biçimde tehdit ediyor.

Sürelli–Leiden Üniversitesi bilindiği üzere Avrupa’nın en iyi 20-25 üniversitesi arasında gösteriliyor. Buradaki Türkiye Çalışmaları Bölümü’nün tarihi, yapısı ve çalışma biçimiyle ilgili biraz bilgi alsak. Hangi dersler veriliyor, neler okutuluyor gibi...

Schmidt–Burada öğrettiğimiz konular: Türk dilbilgisi/linguistik, Osmanlı ve modern Türkiye tarihi, Osmanlıca, İslam ve Osmanlı sanat tarihi ve çoğunlukla da modern Türk edebiyatı. Daha önce Türk sineması üzerine de bir ders verildi ancak dersi veren kişi –ki aynı zamanda modern edebiyat da öğretiyordu– biraz bunu yapmaktan uzaklaştırılmış gibi oldu ve geçen yıl üniversitenin finans birimlerinden birinde görev almaya mecbur edildi. Bunların dışında isteyenler yüksek lisans düzeyinde Orta Asya çalışmaları yapabilirler, bu anlamda Bakü ile bir değişim programımız mevcut.

Sürelli–Genel anlamda Osmanlı tarihi ve edebiyatına bakacak olursak, bu alanda çalışmanın zorlukları neler? Özellikle de Türkiye dışında yaşayan araştırmacıların karşılaştıkları güçlükler hakkında bize neler söyleyebilirsiniz?

Schmidt–Zorluklar şöyle, kaynaklara nasıl ulaşacaksınız? Burada bir Osmanlı araştırmacısı olarak kendi deneyimlerimden yola çıkıyorum. Geçmişte, Topkapı ve Süleymaniye gibi oldukça önemli yazma kütüphanelerinde çalışmama engel olan pek çok bürokratik zorlukla karşılaştım. Eğer aradığınız metin bu kütüphanelerden birindeyse ve bunlara CD ya da mikrofilm olarak ulaşmak mümkünse ya çok pahalı oluyorlar ya da kaliteleri berbat oluyor. Mesela ben, yıllarca süren bir pazarlık mücadelesinin ardından, bizim buradaki kütüphanemiz üzerinden Topkapı’daki bir metnin filmi aldım fakat metin tamamen okunamaz durumdaydı! Bir diğer nokta ise, doğal olarak burada hiçbirimizin anadili Türkçe değil, o nedenle üzerinde uğraştığımız metnin dibine inmek için mutlaka anadili Türkçe olan birilerinin yardımına ihtiyaç duyuyoruz. Bu tabii keyif verici bir şey, böylelikle hem arkadaş edinir hem de çok şey öğrenirsiniz.

Süreli–Hollandalı seyahatçıların ya da devlet görevlilerinin Osmanlı’ya yaptıkları seyahatler, seyahat notları ve iki devlet arasındaki ilişkilerle de ilgilendiğinizi biliyoruz. Bu alanda yazılmış çok fazla eser/seyahatname olduğunu söylemek mümkün mü?

Schmidt–Hollanda’dan Osmanlı’ya seyahat on altıncı yüzyılın son on yılında ciddi bir değişim göstermeye başladı, yani Hollanda Cumhuriyeti’nin kendi bağımsızlığını kazanma döneminde, ki bu bağımsızlık 1648 yılında, Otuz Yıl Savaşları’na son veren Westphalia Barış Antlaşması ile kabul edildi. O zamanlar dostane ilişkiler kurulmuştu. Daha sonra kapitülasyonlar olarak anılacak olan şeyler (ahidnâme) 1612’de bu cumhuriyete bir ayrıcalık olarak tanınmıştı (o tarihten önce Levant’taki Hollandalılar, Fransız ve İngilizlerin korumasına tâbiydiler). Pek çok Hollandalı gezgin ve onların hemen ardından aslında seyahat notları tutmak gibi alışkanlıkları olmayan pek çok tüccar göçmen Osmanlı’ya gittiler. Seyahat kayıtlarının çoğu –ki aslında Hollandalılara ait olanlar sayıca çok değildir– yüksek sınıfa mensup genç erkekler tarafından yazılmıştır. O dönemde bu yaptıklarına “Büyük Tur” (*Grand Tour*) diyorlardı ve bu onların eğitimlerini tamamlamalarının bir parçasıydı, çoğunlukla ana durakları da İtalya olurdu. Son 10-15 yıl içerisinde kütüphanelerde ve arşivlerde daha önce basılmamış üç metin bulundu. Bu oldukça şaşırtıcıydı çünkü bu metinler iyi okumalardı. Ben özellikle deniz ve kara yolculuklarının betimlendiği uzun pasajlardan çok hoşlandım, adeta bir macera romanından alınmış bölümler gibiydiler. Ancak bugünkü bilgilerimize göre Hollanda’ya seyahat etmiş Osmanlı sayısı çok az ki

bunların çoğu diplomatik görevlerde bulunan Rum ve Ermeni tacirler. Bildiğim kadarıyla bunlardan geriye kalmış herhangi bir seyahat metni yok. Hollanda'da görevlendirilen ilk Osmanlı diplomatı Amsterdam'a 1804'te yollanmış olan bir elçiydi ve adı Marcella'ydı, ki adından da açıkça anlaşılabilceği gibi muhtemelen İtalyan kökenli bir Levanten'di. Evliya Çelebi ise Hollanda'yı 1663'te "ziyaret etmiş" gibi yapar ve ülkenin ve Amsterdam şehrinin eğlenceli bir betimlemesini sunar, ancak bu açık bir biçimde, tamamen onun ürettiği bir fantezidir.

Süreli—Sizin uzun yıllardır Leiden Üniversitesi'nde ve Hollanda'daki diğer koleksiyonlardaki Türkçe yazmaların kataloğu üzerinde çalıştığınızı biliyoruz. Samyorum şimdilik bu projenin ilk üç cildi yayımlandı ve bu çalışmada Leiden Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki ve Hollanda'daki hemen hemen tüm koleksiyonlar tarafınızdan detaylı bir biçimde kayda geçirildi. Öncelikle bu projenin şu an ne durumda olduğunu sorup daha sonra da sizden bu yazma koleksiyonları araştırmacılar için önemli kılan nedenler hakkında bilgi isteyebilir miyiz?

Schmidt—Hollanda'daki Türkçe yazmaları kataloglamadan önce, Manchester'daki John Rylands Üniversitesi Kütüphanesi'nin Türkçe koleksiyonunun kataloğunu yapmıştım. John Rylands Üniversitesi bu kataloğu kendi yayın organlarında yayınlamayı reddettikten sonra bu deneyim bana bu işi yapmanın ne kadar zor olduğunu kanıtlamış oldu. Şimdi bu kataloğu onların Doğu kaynakları üzerine hazırladıkları yeni bir seriden bastırabilmek için Brill Yayınevi ile görüşüyorum. Ayrıca burada hazırladığım Türkçe Yazmalar Kataloğu'nun dördüncü cildi hâlâ yayımlanmamış durumda. Tabii burada sorun aslında işin teknik doğasından kaynaklanıyor ve maalesef üniversite bu sorunu aşmak için birilerini bulmakta gönülsüz. Çünkü o zaman iş daha çok paraya mal oluyor ki bu da onlarda yok. Ama yine de umuyorum ki, sonunda üniversite dördüncü cildi Brill Yayınevi'nden basmama izin verecektir. Bu türden kataloglama çalışmaları Osmanlı dünyasının yazınsal birikimini keşfetmek adına tabii ki çok önemli. Kaldı ki şu an hâlâ Osmanlıların yazınsal olarak neler ürettiğini tam olarak göremedik. Leiden ve Manchester'daki kataloglama çalışmalarım sırasında şimdiye kadar keşfedilmemiş ve daha önceden bilinmeyen birkaç metin keşfettim. Bu türden metinlerin tespit edilmesi uzmanlık isteyen bir şey ve maalesef bazı kütüphanecilerin naifçe düşündükleri gibi, bulunan her şeyi internete koymakla hallolmuyor. El yazısını çözmeye ve metnin içerdiği dilleri okumaya muktedir olmanın yanı sıra, bu işlerle uğraşan kişilerin elyazması ki-

tapların üretim kurallarını belirleyen gelenekler hakkında da bilgi sahibi olması gerekiyor ki incelediği metnin başlığını, eğer bir başlık varsa tabii, bulabilsin. Bu sadece tek bir örnek.

Süreli–Bazı çalışmalarınızın Sünbülzâde Vehbî, Enderunlu Fâzıl ya da buna benzer isimler gibi, Osmanlı edebiyatı ya da tarihçiliği alanında çok da öne çıkarılmayan isimlerle ilgili olduğunu biliyoruz. Bu bağlamda genelde üzerine konuşulan şeylerin dışında, daha yenilikçi bir yaklaşımla, şimdiye kadar gözden kaçmış noktaları gün yüzüne çıkardığınızı söylemek mümkün. Bunun altında yatan nedeni ya da bu ilginin sebebini bize açıklayabilir misiniz?

Schmidt–Bunu söylemek zor. Ayrıca benim için, bu metinlerden hangisinin “yeni”, hangisinin “geleneksel” olduğunu söylemek de kolay değil. Bunu yapacak olan birinin tam ve eksiksiz bir bilgisel donanımına sahip olması gerekiyor ve sadece Osmanlı edebiyatı için değil, Arap ve Fars edebiyatları için de geçerli, ki bu da bende olan bir şey değil. O yüzden bazı sonuçlara varmak tehlikeli olabiliyor. *Mufâharalar* ya da *münazaralar* gibi bazı “oyuncu” türler kimilerine “modern” gibi gelebilir, ama aslında daha yakından bakılınca Antik Orta Doğu’ya (Sümer ve Asurilere) kadar uzanan çok uzun bir geçmişleri olduğu görülür. Hatta on sekizinci yüzyıldan sonraki Osmanlı metinlerinde gördüğümüz, mesela Fransızcadan ödünç alınmış sözcükler ya da bize çağdaş görünen detaylar bile bu metinlerin bir türün içinde gerçekleştirilmiş yeni bir buluşun parçası ya da yazarının bakış açısının enginliğinin bir göstergesi olduğunu kanıtlamaz. Benim izlenimime göre, eski formlar ve klişeler on dokuzuncu yüzyıla kadar Osmanlı edebiyatını domine etmiştir.

Süreli–Çeşitli nedenlerle pek çok kez Türkiye’ye geldiniz. En son, sanırım 2009 yılının Mayıs ayında, Âşık Çelebi üzerine düzenlenen bir sempozyuma konuşmacı olarak katıldınız. Bu ziyaretlerinizden ve Türkiye’deki akademisyenlerle yaptığımız ortak çalışmalardan edindiğiniz gözlemlere dayanarak, Türkiye’deki edebiyat bölümlerini ve araştırmacıları nasıl bulduğunuzu sormak istiyorum. Örneğin, Türkiye’de verilen “Eski edebiyat” ya da “Dîvân edebiyatı” derslerinin içeriğini, Türk meslektaşlarımızın edebiyat tarihine yaklaşımlarını nasıl buluyorsunuz? Yani bu konuda Türkiyeli akademisyenlerin yurtdışında yaşayan meslektaşlarına göre artıları ve eksileri neler size göre? Ve buna bağlı olarak, biraz kişisel bir konu olsa da Türkiye’de bir üniversitede çalışmayı düşündünüz mü?

Schmidt–Bu soruya cevap vermem gerçekten mümkün değil. Korkarım, Türk üniversiteleri, onların öğrettikleri ve programları ile ilgili olarak sadece kişisel deneyimlerim kadarını biliyorum. Türk akademisyenlerle olan irtibatım ise sadece kişisel düzlemde ve çoğunlukla da metinlerin çözümlenmesi işiyle sınırlı. Daha önce de bahsettiğim gibi bu türden irtibatlarımız olmadan bizim yaptığımız iş çok daha zor, hatta imkânsız hâle gelir. Hollanda’da bizim alanımızda çalışan Türk akademisyenler ise oldukça az sayıda. Burada, Leiden’da bir meslektaşım var, kendisi Türk ve dil öğretiyor. Aslında bir ekonomist ama modern Türk edebiyatı ve politika ile de yakından ilgileniyor ve aynı zamanda lisans düzeyinde modern edebiyat dersleri de veriyor. Türkçe üzerine, bizim gibi Hollandalıların sahip olabileceği içsel bilgiden çok daha fazlasına sahip ve bu nedenle bizim için çok kıymetli. Bir arkadaşımınla beraber, Hollanda çevirileri de içeren bir modern Türk şiiri antolojisi hazırladılar. Kitap Nisan’da çıkacak. Herhangi bir kopyası satılır mı bilmiyoruz, bu tanıtıma da bağlı ama korkarım ki geleceği çok fazla olmayacaktır. Bir Türk üniversitesinde eğitim vermek ister miydim? Bunu hiç düşünmemiştim. Pratik nedenlerden ötürü, şu an oldukça yaşlı olan babam hâlâ hayatta olduğu sürece bu hiç de kolay olmaz.

Sürelli–Peki Türkiye hükûmetinin bu alanda çalışan yabancı araştırmacılara yaklaşımından da bahsetsek. Bu açıdan herhangi bir zorlukla karşılaşp karşılaşmadığınızı merak ediyoruz doğrusu.

Schmidt–Geçmişte yaşadığım sorunların hepsi benim Türkiye’deki kütüphanelerde çalışmamı engelleyen bürokrasiyle ilgiliydi. Daha sonraları, yabancı araştırmacılara karşı oldukça liberal politikalar benimseyen enstitülere rağmen, tarihsel hazinelerin korunduğu müzeler ve kütüphaneler gibi kamusal enstitülerde hâlâ kıymetli şeylerin yabancı “yırtıcı”ların erişimi dışında tutulması gerektiği görüşü hâkim. Bunlara erişmek isteyen yabancılar gerçek bir “bedel” ödemek zorundalar ki İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi’ni son ziyaret ettiğimde günlük 5 € ödemek zorundaydım. Topkapı Sarayı Kütüphanesi’ni ilk ziyaret ettiğimde, ki 1980’lerin başıydı, müdür beni sadece Türkiye Devleti’ne sadık kalmayı kabul eden araştırmacıların içeri girebileceği konusunda “bilgilendirdi” ve devlete yönelik yapılacak olan herhangi bir eleştirinin hoş karşılanmayacağını belirtti. Kelimesi kelimesine bu şekilde söylememişti ama, çok kibarca ve dolambaçlı yollardan söylediği bu sözlerden, başka bir sonuç çıkarmak çok zordu. O dönemlerde araştırma yapmak istediğiniz zaman, eğer her şey yolunda giderse

ve "ikamet tezkeresi" ni de içeren belgelerinizi kaybetmezlerse –ki bu benim başıma iki kez geldi– çalışmak istediğiniz enstitüye giriş izni almak için en az iki ya da üç hafta süren korkunç ve karmaşık bir prosedürü izlemeniz gerekiyordu.

Süreli–Biraz da Hollanda'daki öğrencilerinizle ilgili bilgi alabilir miyiz sizden? Hollanda hem coğrafi hem de kültürel olarak Türkiye'ye ve Türk edebiyatına pek yakın bir ülke değil. Yani buradaki kitapçılarda Türkçe yayınlar bulmak ya da gazetelerde Türkiye ile ilgili haberlere rastlamak güç. Yine de Hollanda'da, Hollandalı öğrencilerin Türk edebiyatına ilgi gösterdiğini söylemek mümkün mü? Öğrencileriniz arasında mutlaka Hollanda'da yaşayan Türklerin oluşturduğu bir kesim de vardır. Onların Türk edebiyatına olan yaklaşımlarıyla Hollandalı öğrencilerin yaklaşımını değerlendirebilir misiniz?

Schmidt–Hollandalıların Türkçe şeylere karşı özel bir ilgisi olduğunu düşünmüyorum, kaldı ki Türk edebiyatına olsun. Sadece, Orhan Pamuk ve Elif Şafak gibi meşhur isimleri okuyorlar burada ve bir keresinde bu insanlar televizyonda tartışılmıştı ya da bir Hollanda kanalına çıkmışlardı. Ancak bunun, Hollandalıların Türklere dair bilgileri üzerinde çok az bir etkisi oldu. Türklerin yerli halkla ilişkileri oldukça minimal düzeyde. Maalesef bu Wilders gibi korkunç bir figüre popülerlik kazandıran şeylerden biri.² Cehalet, burada pek çok insan için korkuyu ve nefreti teşvik ediyor. 1980'lerden bu yana pek çok Hollandalı turist her yaz Türkiye'ye gitmesi bile bu durumu değiştirmiyor. Aslında bu turistlerin pek çoğu sadece Türkiye'deki düşük fiyatlarla ilgililer. Eğer İspanya daha ucuz olsaydı oraya giderlerdi! Türk mutfagının, Endonezya ve İtalyan mutfaklarının tersine, Hollandalıların yeme alışkanlıkları üzerinde ufak da olsa bir etkisi var. Gazetelerde tüm görebileceğiniz Türkiye üzerine yazılmış birkaç yazıdan ibaret. Bizim en kaliteli gazetemiz *NRC Handelsblad*'ın Türkiye'de bir temsilcisi var ve o, Türk politikası, kültürü vesaire ile ilgili konularda, yanılmıyorsam her iki haftada bir makale yayımlıyor. Hollandalı ve Hollanda'da yaşayan Türk öğrencileri düşündüğümüzde ise (ben burada sadece üniversitedeki deneyimlerimden bahsedebilirim) maalesef hiçbir entelektüel eğilimleri yok. Hiçbirinin kendisini eğlendirmek için kitap ya da gazete okuduğunu sanmıyorum. Belki de ben çok karamsarıyım. Genelde, Hollanda'da sadece yaşlı kadınlar roman okuyorlar. Erkekler, eğer okurlarsa, çoğunlukla kurmaca olmayan şeyler okuyorlar. Şiir

2 Aşırı sağcı Hollandalı politikacı Geert Wilders kastediliyor [BS].

ise sadece çok çok az sayıda insan tarafından kıymetli görülüyor ki bunların da çoğu yine yaşlı kadınlar. Samırım bu anlamda, Türkiye’de ve Fransa ya da İtalya gibi diğer Akdeniz ülkelerinde kültür çok daha saygın bir konumda ve hükümetler bu konuda daha fazla harcama yapabiliyorlar. Hollanda’nın ise, birkaç istisna dışında, tamamıyla tasavvur gücünden yoksun, uzun ve kör bir materyalizm tarihi var.

Sürelli–Peki son olarak, bildiğiniz gibi geçtiğimiz aylarda Leiden Üniversitesi’nde günümüz Türk öykücülüğü üzerine bir toplantı düzenlendi ve bu türden oturumlar, konuşmalar sık sık düzenleniyor. Sizin temel olarak Osmanlı edebiyatı ve tarihiyle ilgilendiğinizi biliyoruz ancak, Türkiye’deki kültürel gelişmeleri de yakından takip ediyorsunuz. Genelde Türkiye’deki eski Türk edebiyatı araştırmacılarının modern dönem edebiyatıyla pek ilgilendikleri söylenemez. Bu bağlamda günümüz Türk edebiyatı üzerine düşüncelerinizi öğrenebilir miyiz?

Schmidt–Sorun şu ki Türkoloji dışında pek çok farklı şeyle ilgileniyorum, belki de gereğinden fazla. Hayat kısa, dolayısıyla bazı seçimler yapmam gerekiyor. Bir çalışma gününde vaktimin çoğu Osmanlı hakkında yazılmış seyahat kitapları ve benzerleri gibi Osmanlı’ya dair fenomenler üzerinde çalışmakla geçiyor. Bunun yanı sıra, Hollanda ve İngiliz romanlarını, Avrupa tarihini de okumak istiyorum. Şans eseri Antik Orta Doğu’ya karşı da bir ilgim gelişti ve bu ilgi beni bir Sümerce gramer kitabı ve arkeoloji kitapları almaya yöneltti. Başka ne değil ki? Hepsi oldukça ilgi çekici, ama kendimi en çok hangisiyle uğraşırken buluyorum diye sorarsanız, itiraf etmeliyim ki, her gün en az bir saat güncel yayımları (roman, tarih ya da her neyse) okumaya kendimi zorluyorsam da, modern Türk edebiyatı benim için çok fazla önceliği olan bir şey değil. Ve tabii ki sadece okumak değil, Türk filmleri de var. Sadece seyahat edebilmiş olmak uğruna seyahat ediyorum ve daha pek çok şey. Ancak kendimi mutlu edebildiğim sürece tutarlıyım ve bu mutluluğun bir kısmını da diğer insanlarla paylaşabiliyorum.